

TONČI BURIĆ

SREDNJOVJEKOVNI SPOMENICI VILLAE DE BLISOY

UDK 904.73:726.1(497.13Blizna)»653«
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper
Primljeno: 23. VI. 1988.
Received:

Tonči Burić
YU — 58000 Split
Muzej hrvatskih arheoloških
spomenika, O. Price b.b.

Autor obrađuje srednjovjekovne spomenike u selu Blizni smještenom u zaleđu Trogira. Na osnovi publiciranih izvora donosi na jednom mjestu sve podatke o Blizni koja se u srednjem vijeku nazivala *Blizoy* ili *Blizay*. Ujedno se osvrće i na toponomastički aspekt ojkonima Blizna. Iz srednjeg vijeka u Blizni je sačuvana srednjovjekovna crkva iz razdoblja romanike oko koje se formirala kasnosrednjovjekovna nekropola. Crkva je vjerojatno sagrađena na starokršćanskim temeljima. Iz pretpostavljenog starokršćanskog objekta poticali bi i slučajni nalazi predromaničke skulpture 9. st., što bi bio još jedan primjer kontinuiteta kulturnog objekta na istočnojadranskom arealu. Analiza pronađene skulpture i njene analogije vremenski je opredjeljuju u drugu polovicu 9. st. u vrijeme kneza Branimira. Izbor motiva i kompozicija, te epigrafske karakteristike natpisa vežu je uz djelatnost splitsko-trogirskih radionica. U ovom slučaju sjedište radionice je vjerojatnije u Trogiru.

Selo Blizna smješteno je na prisojnoj strani planine Vilaje (738 m), podno brda Boraja (677 m), između Bristivice i Mitla, također historijskih srednjovjekovnih sela u trogirskom distriktu. Sva tri sela leže u jednoj od brojnih kraćih sinklinala tipičnih za prostor Dalmatinske zagore. To je pasivni krševiti kraj između planine Moseća i obale, te rijeke Krke i Cetinske krajine, s druge strane. Reljef i pedološke osobine toga kraja nisu ni u prijašnjim vremenima pružali osnovu za formiranje većih urbanih središta, ili jačih regionalnih centara poput srednjovjekovnog Knina ili Bihaća. Plitka i malena krška polja bila su limitirajući faktor jače demografske ekspanzije, a sav kraj je uglavnom izvan važnijih prometnih pravaca. Stoga su tu rijetki veći antički kompleksi ili ranosrednjovjekovne crkve koji bi privukli pozornost istraživača atraktivnošću svojih spomenika i arhitekture, kao što su to, primjerice, Solin, Bijaći, Muć, Bribir, Nin i sl. Posljedica toga je da danas na arheološkoj karti Dalmacije imamo veliku prazninu upravo u Dalmatinskoj zagori, a posebice u njezinu trogirskom dijelu. Zato je Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, u suradnji s Muzejom grada Trogira, poduzeo dugoročnu akciju sustavnog rekognosciranja trogirskog distrikta, kako bi se prikupili relevantni terenski podaci za arheološku kar-

tu i buduća istraživanja. Tu je uključen i obalni dio prema Šibeniku, tj. približno područje ranosrednjovjekovne županije Drid, čiji teritorij su u razvijenom srednjem vijeku razdijelile trogirski i šibenska komuna. Slučajni nalaz ulomaka predromaničke skulpture¹ odredio je i polaznu točku rekognosciranja koja vodi autor ovih redaka. Na idućim stranicama donosi se kraći historijsko-topografski osvrt o srednjovjekovnoj Blizni te analiza otkrivene skulpture.

Blizoj ili Blizaj je srednjovjekovno ime sela Blizne u trogirskom dijelu Dalmatinske zagore. Posvjedočeno je u nekoliko sačuvanih dokumenata iz 13. i 14. st. Starije ime je danas potpuno zamijenjeno imenom Blizna, no još Pavao Andreis u svojoj poznatoj »Povijesti Trogira« kaže: »Blizaj, iskvarenim govorom nazvan Blizno, selo je smješteno blizu šibenskih međa.«² Blizoj ulazi u sklop trogirskog distrikta u drugoj polovici 13. st., točnije 1278, kad ga ugarsko-hrvatski vladar Ladislav IV. Kumanac dodjeljuje trogirskoj komuni. Kasnije selo dolazi u posjed splitske patricijske obitelji Papali, a potom obitelji Quarco iz Trogira.³ Inače se prvi put spominje 22. studenoga 1251. u obliku Blyza, kad Bela IV. daje povlastice Šibenčanima.⁴ Zbog Blizoja će Trogir i Šibenik u 14. st. nekoliko puta doći u sukob.⁵ Blizna se u našoj historiografiji javlja i u vezi s ubiciranjem posljednje bitke bana Mladina II. Šubića i njegova poraza 1322. Suvremeni kroničar Splitsanin Miha Madijev donosi taj toponim u obliku Bliska,⁶ a od njega ga preuzimaju neizmijenjenog Lu-

¹ Ovdje obrađenu skulpturu prvi je objavio 1974. N. Gabrić, ali bez stilsko-topološke analize. Cf. N. Gabrić, Neobjavljeni starohrvatski spomenici u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju, *Kačić*, VI, Split 1974, 48, sl. 18—20. Ulomci su naknadno ustupljeni Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u zamjenu za starokršćansku skulpturu. O Blizni, njezinoj crkvi i danas zagubljenim predromaničkim fragmentima dosta korisnih podataka donosi K. Stošić u svom najpoznatijem djelu Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941, 82—3. Za starija razdoblja uglavnom se drži Andreisa. Cf. i A. Skobalj, *Obredne gomile*, Sv. Križ na Čiovu, 1970, 313, 355, te sl. 307—314, gdje se donose stećci i njihovi motivi.

² P. Andreis, *Povijest grada Trogira*, I, Split 1977, 311 (preveo V. Rismondo). Analogno tome su i pojedina susjedna sela transformirala svoje srednjovjekovne ojkonime mijenjajući sufiks. Npr. Ljubovitica (srednjovjekovna Ljubitova), Bristivica (Bristica). O tome piše i poznatiji Andreisov suvremenik Ivan Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, I, Split 1979, 287 (preveo J. Stipišić). Iz toga izlazi da naziva Blizna nema u izvornim dokumentima 13. i 14. st., a da je u 17. st. sasvim prevladao, pa ga donose i veliki trogirski historičari. Ta promjena toponima koincidira s radikalnim demografskim promjenama u dalmatinskom zaleđu, uvjetovanim prodorima i osvajanjima Turaka i njihovim sukobima s Venecijom koja se učvrstila u obalnom pojasu. Tada je Dalmatinska zagora ostala nenastanjena, pa Turci i Mlečani dovode novo stanovništvo, mahom vlaškog porijekla, iz unutrašnjosti Balkana. Cf. V. Omašić, *O naseljima trogirskog teritorija* u: P. Andreis, *Povijest grada Trogira*, II, 92. K. Stošić donosi podatak da su Blizna i susjedna sela naseljena između 1687. i 1723, a da je novo stanovništvo došlo s franjevcima iz Rame.

³ *Ibid.*

⁴ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje CD) IV, Zagreb 1906, 465.

⁵ *Id.*, CD IX, 481, 487 (1329.); CD X, 137 (1333.), te I. Lucić, *o.c.*, 425—30, kao i P. Andreis, *o.c.*, 76—80, 311.

⁶ Miha Madijev *de Barbazanis: Historija*, u: *Kronike i legende*, Split 1977, 378—9 (faksimil).

cić i Andreis.⁷ Šišić je prvi pokušao točnije ubicirati to mjesto i opredijelio se za Bisko između Dicma i rijeke Cetine.⁸ On se najviše oslanjao na banov itinerer nakon bitke. N. Klaić se opredjeljuje za Bliznu u trogirskom distriktu ne ulazeći pobliže u problem.⁹ U vezi s tim zanimljiv je podatak iz jednog trogirskog notarskog akta od 27. travnja 1292. u kojemu je jedna od stranki i Crance Proden, čiji etnikon glasi de Bliscoy,¹⁰ pa bi cijelu problematiku trebalo ponovno temeljito razmotriti.

Zanimljiv je i sam toponim Blizna. U funkciji ojkona javlja se rijetko, ali na širem južnoslavenskom području, i to njegovu zapadnom dijelu. Nalazimo ga od sjevernih, panonskih krajeva, preko Dalmacije, u Bosni i u Crnoj Gori.¹¹ Iz raspoloživih srednjovjekovnih pisanih izvora uočljivo je da se razvio iz hidronima. Građa 13. i 14. st. iz srednjovjekovne Slavonije to posebno dobro potvrđuje: *BLIZNA AQUA*, *BLIZNA MAIOR RIVUS*, *BLIZNA MINOR RIVUS*, *BLIZNA RIVULUS*, *BLIZNA RIVUS*, *BLIZNA POTHOK*.¹² Hidronimijska osnova i u slučaju trogirske Blizne zajamčena je sredinom 13. st. hidronimom *BLIZNICHIA*,¹³ a potom u 14. st. kada su u Stupinskoj uvali kod današnje Rogoznice mletački predstavnici rješavali pitanje granica Trogira i Šibenika. Tu se u opisu međa navodi i »*FOSSA DE BLISSAI*«. Građu su dijelom obrađivali i naši toponomastičari, premda još nije sustavno obrađena.¹⁵ Skok izvodi ojkonom Blizna od srednjovjekovnog oblika Bliza¹⁶ u značenju bliz (lat. *vicinus*), a donosi i prelazni oblik BLISNO u srednjem rodu (1689).¹⁷ Navedena izvorna građa pobija Skokovo tumačenje i pokazuje da je u osnovi hidronim čija etimologija nije sasvim jasna.

Predromanički ulomci najstariji su srednjovjekovni nalaz iz Blizne, a u svojoj kategoriji i iz šire regije. Otkriveni su prilikom popravka srednjovjekovne crkve, gdje su bili uzidani kao spolia koncem 17. st., kada je crkva obnovljena, nakon što su je Turci porušili. Prethodno je u arhitekturi srednjovjekovnog groba nađen i ulomak arhitrava s natpisom.¹⁸ Dosadašnji autori navode još jedan predromanički ulomak uzi-

⁷ I. Lucić, *o.c.*, 393, 395, 414; P. Andreis, *o.c.*, 73.

⁸ F. Šišić, Miha Madijev de Barbazanis, *Rad JAZU*, 153, Zagreb 1903, 32—3.

⁹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 428; *Index*, 705; *Id.*, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972, 182. *Id.*, *Povijest grada Trogira*, II/1, Trogir 1985, 243; *Index*, 379.

¹⁰ M. Barada, *Monumenta traguriensia I/II, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, 45, Zagreb 1950, 284.

¹¹ Za Crnu Goru i Bosnu cf. *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika I*, Zagreb 1880—82, 441. Tu se navodi selo Blizna u Piperima u Crnoj Gori, te istoimeno selo kod Čajniča u Bosni.

¹² Cf. T. Smičiklas, CD III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XV, XVI i XVII (po Indexu).

¹³ *Darovnica Bele IV, Šibenčanima 1251*. T. Smičiklas, CD IV, 465: »Bliznicha et Blyza«.

¹⁴ *Id.*, CD X, 137.

¹⁵ P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, Split 1986, 242; P. Skok, *Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta*, *Rad JAZU*, 224, Zagreb 1921, 105.

¹⁶ Cf. prethodnu bilješku.

¹⁷ P. Skok, *o.c.*, 105, bilj. 3.

¹⁸ N. Gabrić, *o.c.*, 48.

dan nad vratima srednjovjekovne crkve (br. 4 u Katalogu), te fragment natpisa + *MAR(ia)*,¹⁹ koji, na žalost, nije sačuvan. Andreis u navedenom djelu prvi spominje crkvu u Blizni: »Barbarstvo Turaka razorilo je jednu vrlo lijepu crkvicu sagrađenu na grčki način, pod zaštitom Djevice, o kojoj pruža potvrdu jedna odluka komune, donesena 1300. . . .«²⁰ Njegov navod prvi je povijesni spomen te crkve sa samog konca 13. st. Izvorni dokument danas nije sačuvan. Andreisov tekst upućuje na to da je crkva građena u predromaničkoj ili ranoromaničkoj tehnici zidanja. Naime, njegove riječi da je sagrađena na »grčki način« u pravilu kod njega označavaju vrijeme predromanike ili rane romanike, što dokazuju i drugi primjeri koje donosi.²¹ Otkriveni ulomci crkvenog namještaja direktna su potvrda za to. Do stare crkve sagrađena je koncem 17. i početkom 18. st. nova crkva posvećena Bogorodici, što je i izvorni titular srednjovjekovne crkve. To potvrđuje i Andreis, kao i nestali epigrafski ulomak (ako je točno pročitano). Današnji izgled starije crkve pokazuje u strukturi zida i u tlocrtu rustično romaničko zdanje, uobičajeno u ruralnim ambijentima Dalmacije. Po gradnji novije, barokne crkve romanička crkva služi kao grobna kapela. Izvorni romanički zidovi imaju pravilno uslojene tesance (Tab. II, 1). Apsida je polukružna, a gornji slojevi zidova su noviji kao krov i vrata (Tab. III). Vjerojatno su obnovljeni po odlasku Turaka i pokriveni uobičajenim krovom od tanjih kamenih ploča koji je u novije vrijeme nestručno i neestetski zamijenjen salonitnim pločama. Uokolo obiju crkava je kasnosrednjovjekovna nekropola s većim brojem masivnih nadgrobničkih spomenika — stećaka (Tab. II, 2), na kojima su uobičajeni motivi: križevi, rozete, luk i strijela, štiti, mač, polumjesec, srna. Njihov ikonografski repertoar i dimenzije prezentiraju grobnu arhitekturu 14—15. st. Budući da je nekropola nastala oko predromaničke crkve, ostaje do budućeg istraživanja otvoreno pitanje ima li ona i starije srednjovjekovne slojeve od 9. do 13. st.

Prije negoli prijedem na analizu predromaničkih ulomaka, treba ih kataloški obraditi, jer ih je Gabrić samo sumarno opisao i dijelom netočno determinirao.²²

KATALOG*

a) Letve pluteja:

1. Materijal: vapnenac; dimenzije: duž. 43 cm, vis. 22 cm, deb. 13—15 cm; opis: ulomak letve pluteja tipološki determiniran na osnovi sačuvanog stepenastog koljena na poleđini. Ukrasno polje ispunjeno je dvostrukim nizom učvorenih peretza u troprutu i obrubljen jednostavnim okvirom.

¹⁹ Cf. bilj. 1.

²⁰ P. Andreis, o. c., 311.

²¹ Cf. opise crkava u VII. i VIII. knjizi navedenog djela.

²² Ulomke danas čuva Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, a objavio ih je N. Gabrić. Cf. bilj. 1.

* Brojevi u katalogu odgovaraju brojevima na tabli I.

2. Materijal: vapnenac; dimenzije: 27,5 x 11—13 x 15 cm; opis: manji ulomak letve pluteja s istim ukrasom kao i prethodni. Na otučenom dijelu vidljiv je ostatak stepenastog koljena. Vjerojatno je dio iste letve.

b) Pluteji:

3. Materijal: vapnenac; dimenzije: 35,5 x 31 x 10—11,5 cm; opis: veći ulomak središnjeg dijela pluteja. Ukrasno polje sadrži kompoziciju guste troprote mreže interferiranih kružnica.

c) Pilastrri:

4. Materijal: vapnenac; dimenzije: zbog položaja spomenika nije ih trenutno moguće donijeti; opis: ulomak donjeg dijela pilastra s ostatkom klina za usad. Ukrasno polje ispunjeno je kompozicijom dvostrukog niza učvorenih peretza u troprotu. Uzidan je kao spolij nad pročeljem starije crkve.

d) Arhitravi oltarnih pregrada:

5. Materijal: vapnenac; dimenzije: 18 x 19 x 9,5—10 cm; opis: manji fragment arhitrava dvopojasnog tipa. U gornjem su pojasu dva nasuprotna niza visokih kuka na punoj nozi i s punom zavojnicom. Reljef je izražen u odnosu na podlogu. Na sačuvanom fragmentu sučeljavaju se nizovi kuka po sredini arhitrava. Iznad spoja je po sredini manja originalna udubina okruglog oblika. Ukas gornjeg pojasa je uvučen u odnosu na donji. Na donjem pojasu je natpisno polje nad kojim teče uže u plitkom reljefu. Donji rub arhitrava je otučen. Sačuvana su četiri slova dijelom oštećena: *DIOV*²³. Klesana su kvalitetnom kapitalom. Fragment teksta nije dostatan ni za minimalnu restituciju sadržaja.

* * *

Fundus otkrivenih nalaza veoma je oskudan i ne dopušta nikakve rekonstrukcije. Očito je samo da svi ulomci pripadaju uobičajenom tipu oltarne pregrade. Od glavnih elemenata nedostaju pilastrri, stupovi, kapiteli, veći dijelovi arhitrava i zabat. Najzanimljiviji je fragment arhitrava s dva nasuprotna niza kuka, što upućuje na veću dužinu arhitrava (cca 2 m). Ako se zamisli cijela pregrada u tim dimenzijama, treba pretpostaviti i sakralni objekt većih dimenzija od postojećega. I. Babić na osnovi određenih indicija pretpostavlja da je najstariji sloj crkve u Blizni iz starokršćanskog razdoblja.²⁴ U prilog tome idu i zamišljene dimenzije oltarne pregrade predromaničkih osobina. To bi bio još jedan primjer, već obilno potvrđen na istočnojadranskom arealu,²⁵ topičkog kontinuiteta sakralnog zdanja od starokršćanske faze do kraja srednjeg vijeka i dalje, što bi značilo da je veća starokršćanska crkva u Blizni

²³ Gabrić je dobro pročitao natpis, no njegovo kombiniranje s gotičkim M nema osnove.

²⁴ I. Babić, Starokršćanski ulomci u Trogiru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 25, Split 1985, 26, bilj. 3.

²⁵ O pitanjima kontinuiteta cf. Z. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje VAHD), LXXIV, Split 1980.

bila adaptirana u predromaničkoj fazi i opremljena istodobnim kamenim namještajem. Sadašnji objekt romaničkih stilskih odlika, obnovljen po turskim osvajanjima, manjih je dimenzija i u njega su bili uzidani predromanički spoliji što ih u ovom radu obrađujem. Vjerojatno je u 12—13. st. zamijenio dotrajalu starokršćansku crkvu.

Nešto više moguće je reći o likovnom ukrasu tih ulomaka. Već na prvi pogled oni odaju zreli predromanički stil. Limitirajući faktor je mali broj ulomaka, a time i ukrasnih motiva i kompozicijskih cjelina. Izuzimajući ostatak natpisa kao dekorativnog elementa u širem smislu, od ornamentalnog repertoara pregrade sačuvano je samo pet motiva i dvije kompozicije: dvostruki niz učvorenih »peretza« i mreža interferiranih kružnica.²⁶ Svi ti elementi već su poznati u ornamentalnom repertoaru predromaničke umjetnosti na istočnojadranskom i širem području. Motiv »peretza« u jednom ili dva niza posebno je rado korišten za ukrašavanje predromaničkog crkvenog namještaja, naročito na pilastrima, letvama pluteja ili donjim pojasma arhitrava. Objavljena građa s naše obale i Italije pruža obilje primjera za to. Zbog toga je motiv »peretza« teško uže kronološki diferencirati, jer se javlja na samom početku predromaničke umjetnosti, a posebno za njezina punog cvata u 9. i 10. st. Tek s pojavom ranoromaničkog stila u 11. st. on se potiskuje i izlazi iz upotrebe. Sačuvani ulomci iz Blizne s tim motivom (Tab. I, 1—2, 4) mogu u tom kontekstu poslužiti kao jedan od indikatora za datiranje u širi okvir predromaničke epohe prije 11. st.

Više pažnje treba posvetiti ulomcima pluteja i arhitrava čija kompozicijska rješenja pružaju jači oslonac za analizu. Interferirane kružnice poznate su u našoj predromanici, a još su brojnije na istodobnoj skulpturi Italije. Osnovna shema razrađena je u nekoliko inačica. Poput većine predromaničkih motiva i kompozicija i mreža interferiranih kružnica ima svoje ishodište u starokršćanskoj umjetnosti kasnoantičke rimske imperije. Geometrijska struktura predromaničke kompozicije analogna je većem broju primjera s kasnoantičkih, starokršćanskih mozaika otkrivenih i na našoj obali.²⁷ Istodobne stilske analogije zastupljene su, uključivši i jednostavnije inačice, duž cijelog istočnojadranskog pojasa. Ipak, najbliže komparacije nađene su na prostoru srednje i sjeverne Dalmacije u zonama direktnog utjecaja bizantskih ranosrednjovjekovnih gradova Splita, Trogira i Zadra. Kvaliteta klesarske izvedbe

²⁶ Inačice mreža interferiranih kružnica donosi Ž. Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987, Tab. XIV, a jednostavnije varijante R. Kutzli, *Langobardische Kunst*, Stuttgart s. a, 29, fig. 5. Potonje djelo inače donosi brojne grafičke sheme predromaničkih pleternih motiva.

²⁷ Npr. u Saloni (*Forschungen in Salona*, I, Wien 1917, sl. 79, te plutej interkolumnija, sl. 108) i Zadru (I. Petricioli, *Contribution à la recherche de la plus ancienne phase de construction de la cathédrale de Zadar*, *VAHD*, LXXVII (Disputationes Salonitanae II), Split 1984, Tab. XXXVIII, XL, 1), ili pak na samom jugu u Kručama kod Ulcinja (P. Mijović, *Podni mozaici u Crnoj Gori*, u: *Pradavne i davne kulture Crne Gore*, Titograd 1987, sl. 59, 61). Ista je situacija i u Italiji. Npr., od jadranskih centara u Gradu (S. Tavano, *Grado*, Guida storica e artistica, Udine 1976, 155, 168, 178) i Raveni (Raffaella Farioli, *Pavimenti di Aquileia e pavimenti di Ravenna: Il problema delle maestranze*, *Antichità Altoadriatiche*, XIII, Udine 1978, sl. 8.

skulpture iz Blizne oslonac je za njezino atribuiranje jednoj razvijenoj klesarskoj radionici, kojoj su obalni gradovi temeljno ishodište. S južnojadranskog prostora inačice tog motiva poznate su iz crkve Sv. Teodora u Starom Baru,²⁸ te iz crkve Sv. Petra u Zavali, u zahumskoj sklaviniji.²⁹ Različite varijante zastupljene su i na sjevernom Jadranu, na kvarnerskim otocima, Istri i u Slovenskom primorju.³⁰ Na središnjem dijelu Jadrana, u navedenim bizantskim gradovima i na teritoriju rano-srednjovjekovne Hrvatske, zastupljene su dvije varijante bliske analiziranoj kompoziciji. Jedna jednostavnija, s predromaničkog pluteja iz Sv. Petra na otoku Čiovu (dio koji je pripadao Splitu),³¹ zastupljena je još na sarkofagu iz Zadra,³² a analogna je onoj s navedenog pluteja iz Zavale. To je, zapravo, segment od kojega je složena većina srodnih kompozicija, a sveden je na kružnicu prepletenu četverolatičnim uzlom. Druga inačica je složenija i bliža onoj iz Blizne. Tvore je kružnice u nizu prepletene četverolatičnim uzlovima. U sjevernoj Dalmaciji ta je inačica prepoznatljiva na manjem fragmentu s Mijovilovca u Pridrazi,³³ a u srednjoj Dalmaciji na dva pluteja iz oplate bazena splitske krstionice ukrašenih s identičnom mrežom,³⁴ te na pilastru i letvi pluteja s Crkvine u Biskupiji.³⁵ Kompoziciju geometrijske mreže identičnu ovoj iz Blizne (Tab. I, 3) moguće je prepoznati samo na manjem ulomku pluteja sa Stupova u Biskupiji.³⁶ Zastupljenost te rijetke inačice samo na prostoru srednje Dalmacije indikativna je za određivanje radioničke provenijencije crkvenog namještaja iz Blizne. To više što u Italiji, i unatoč brojnim nalazima srodnih varijanti, nije do danas poznata identična mreža. Stoga je usamljena analogija na Stupovima u strukturi cijele analize dobar oslonac za uže kronološko atribuiranje oltarne pregrade iz Blizne.

²⁸ J. Kovačević, u *Istorija Crne Gore I*, sl. 73.

²⁹ S. Tihic — Dj. Basler, *Crkva Sv. Petra u Zavali, Peristil*, II, Zagreb 1957, 109—11, Tab. XII, 3.

³⁰ A. Deanović, *Osor*, sl. na str. 47; B. Marušić, *Dva spomenika rano-srednjovjekovne arhitekture u Guranu kod Vodnjana*, *SHP*, III/8—9, Zagreb 1963, Tab. III, 1—2; id., *Doprinos poznavanju povijesno — umjetničkih spomenika kaštela Bale u južnoj Istri*, *SHP*, III/13, Tab. VI, 1, Tab. XXI, 1a i Tab. XX, 1—2; M. Sagadin, *Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji*, Koper 1977, kat. br. 16.

³¹ T. Burić, *Predromanička skulptura u Trogiru*, *SHP*, III/12, Split 1982, Tab. VIII, 24, 25.

³² N. Klaić — I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976, 136, Tab. V gore.

³³ S. Gunjača, *Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada*, *SHP*, III/8—9, Zagreb 1963, Tab. IX, 41.

³⁴ F. Bulić, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolini uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne hrvatske dinastije*, Zagreb 1888, Tab. XV, 43; Tab. XVI, 46.

³⁵ S. Gunjača, *Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas*, sl. 21 lijevo; J. Brunšmid, *Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu*, II, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, N. S. XII, Zagreb 1912, 135—6, br. 799 s sl.

³⁶ S. Gunjača, *Ostaci starohrvatske crkve sv. Cecilije na Stupovima u Biskupiji kod Knina, (dalje Ostaci)*, *SHP*, III/5, Zagreb 1956, sl. 28/2.

Manji ulomak arhitrava oltarne pregrade (Tab. I, 5) pruža također mogućnost određenih komparacija koje nadopunjuju rezultate dobivene analizom kompozicije pluteja. Tu treba zanemariti motiv užeta koji je, kao i »peretz«, široko rasprostranjen na spomenicima predromaničke epohe. Struktura kompozicije i tip kuka pouzdaniji su oslonac za kompariranje sa srodnim spomenicima. Tip kuka iz Blizne srodan je kukama na jednom trogirskom zabatu.³⁷ Vezu s Trogirom još bolje potvrđuje epigrafska komponenta. Mali ulomak luka oltarne pregrade iz Trogira s ostatkom teksta *TORI M*³⁸ pokazuje veliku sličnost s fragmentom natpisa iz Blizne, posebice u oblikovanju slova *O*, te po izraženim serifima. Obradom i tipom najbliže su kuke s malog fragmenta arhitrava nađenog kao grobni spolij na Bukorovića podvornici u Biskupiji,³⁹ samo što je kompozicija dekorativnog polja i pojedini elementi ukraša drugačija. Isti je slučaj i s kukama na zabatima i ulomcima arhitrava nađenih na Stupovima u Biskupiji.⁴⁰ I biskupijski primjerci su veoma kvalitetan klesarski rad. Nažalost, pomanjkanje natpisa ili drugog pisanog izvora onemogućuje da se identificira donator crkve u Blizni, koji je svakako bio pripadnik viših društvenih slojeva. Naime, narudžba jedne kvalitetne klesarske radionice podrazumijeva i veća materijalna sredstva, tada koncentrirana u rukama ranofeudalnih vrhova. Pomanjkanje podataka takve vrste poseban je nedostatak za lokalitete u Dalmatinskoj zagori, jer je povijest toga kraja u ranom srednjem vijeku još uvijek velika nepoznanica.

Kompozicijska shema dekorativnog polja arhitrava iz Blizne razlikuje se od onih s gorenavedenih lokaliteta gdje su ustanovljene bliske analogije za tip kuka. Ta u osnovi rijetka kompozicija dvopojasnog arhitrava, čiji su pojasevi odijeljeni užetom, javlja se ipak u srednjoj Dalmaciji još na dva mjesta. Na ulomcima arhitrava s Crkvine u Mokrom Polju,⁴¹ te na ulomku arhitrava iz Splita ili bliže okolice.⁴² Kuke splitskog primjerka razlikuju se od onih s ulomka iz Blizne, a i epigrafski element im se ne podudara. Fragmenti iz Mokrog Polja imaju isti tip kuka, ali im je izrada veoma nevjesta i rustična. Fragment arhitrava iz Splita ili okolice ipak upućuje na radioničko središte majstora koji su izradili oltarnu pregradu u Blizni. Potvrđene komparacije iz Trogira i

³⁷ J. Belamarić, Novootkriveni zabat predromaničke oltarne pregrade u Trogiru, *VAHD*, LXXV, Split 1981, Tab. XXX,2; T. Burić, o.c., Tab. XII, 56.

³⁸ *Ibid.*, Tab. XI, 53; M. Ivanišević, Neobjelodanjeni ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Trogira, *SHP*, III/11, Split 1981, Tab. III, 1—2.

³⁹ S. Gunjača, Četvrta starohrvatska crkva u Biskupiji kod Knina i groblje oko nje, *SHP*, III/2, Zagreb 1952, sl. 25. Taj fragment kvalitetom klesanja, tipom kuka i kompozicijskom shemom ukrasnog polja sasvim se razlikuje od drugog arhitrava s tog položaja također nađenog u sklopu grobne arhitekture (cf. narednu sl. br. 26 u spomenutom radu). Svojim stilskim karakteristikama znatno je bliži brojnim ulomcima s obližnjeg položaja Stupovi. No, moguće je da potječe i s pretpostavljenog položaja pete biskupijske crkve pod današnjom pravoslavnom crkvom, a koji položaj nije arheološki istražen, iako je bliži Bukorovića podvornici od Stupova.

⁴⁰ S. Gunjača, Ostaci, sl. 13—16.

⁴¹ V. Delonga, Prilog arheološkoj topografiji Mokrog Polja kod Knina, *SHP*, III/14, Split 1984, Tab. V, 1—2.

⁴² F. Bulić, o.c., Tab. XVI, 49.

Splita, posebice epigrafske, navode na zaključak da je opremanje Bogorodičine crkve u Blizuju povjereno majstorima klesarima iz Trogira ili Splita. Smještaj Blizne u zaleđu Trogira, ali i epigrafski moment koji u Splitu nije potvrđen, osnova su za zaključak da sjedište radionice treba tražiti u Trogiru. Na sadašnjem stupnju istraženosti nije moguće ulaziti u pitanje njezina cjelovitog opusa; repertoar motiva i kompozicija, tehniku klesanja i sl. U svakom slučaju, bez obzira na neistraženost trogirskog i šireg zaleđa, predromanička skulptura iz Blizne odlikuje se jasnim kompozicijskim rješenjima i kvalitetom izrade. To upućuje na značaj objekta kojemu je pripadala i na važnost uloge nepoznatog donatora crkve. Njenom analizom dobiven je tračak svjetlosti u gustoj tami srednjovjekovlja Dalmatinske zagore.

U prostornim okvirima srednje Dalmacije identično rješenje ukrasnog polja arhitrava u Mokrom Polju, te njegova izrazito rustificirana obrada, navode na još jedan zaključak u kontekstu provedene analize. Tu bih naglasio segment klesarske obrade arhitrava. Uočljiva nevještost majstora izdvaja njegov rad iz glavnih tokova predromaničke umjetnosti splitsko-trogirskog kruga čije su radionice uspješno djelovale na prostoru srednje Dalmacije. Stoga bih namještaj iz Mokrog Polja pripisao nepoznatom lokalnom majstoru koji se nije školovao u jednoj od gradskih radionica baziranih na stoljetnom iskustvu i kontinuitetu. Mokropoljska pregrada je nevješto imitiranje gotovih uzora koji su ostvareni na oltarnim pregradama poput onih na Stupovima i u Blizni. U prilog tome ide i epigrafska komponenta arhitrava s Crkvine u Mokrom Polju.⁴³ Rustificirane lokalne izvedbe predromaničkog crkvenog namještaja po uzoru na skulpturu kvalitetnih radionica nisu baš rijetka pojava. Navodim kao primjer arhitrav s otoka Paga,⁴⁴ te arhitrav i luk s Dugog otoka.⁴⁵ No, osim u manjim ruralnim zajednicama, ta pojava ustanovljena je i u urbanim središtima na obali, primjerice u Trogiru.⁴⁶

Preostaje mi još kazati nekoliko riječi i o dataciji pleterne skulpture iz Blizne. Predromanički crkveni namještaj čistih geometrijskih karakteristika teško je preciznije datirati bez nekih dodatnih elemenata (podaci iz natpisa, čvrsto datirana stilska analogija i sl.), a vremenski okvir 9—10. st. ipak je preširok i nedovoljno precizan. U konkretnom slučaju analogije s elementima namještaja na Stupovima u Biskupiji dovoljno su čvrsto polazište za kronološko opredjeljenje pregrade u Blizni. Namještaj sa Stupova bio je pripisan 11. st. bez sustavne stilsko-tipološke analize koju on svakako zaslužuje.⁴⁷ Međutim je I. Petricioli uspio, koristeći se sigurno datiranim analogijama, odrediti vrijeme nastanka skulpture, a i arhitekture na Stupovima u drugoj polovici 9. st.,

⁴³ Cf. V. De Longa, *o. c.*, 275 i bilj. 44.

⁴⁴ I. Petricioli, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, *SHP*, III/2, sl. na kraju članka.

⁴⁵ I d., »Ecclesiae sanctorum Iohannis et Victoris Tilagi«, *SHP*, III/16, Split 1987, Tab. II C i D.

⁴⁶ T. Burić, *o. c.*, Tab. X, 49, 51.

⁴⁷ S. Gunjača, *o. c.*, 124—25.

točnije u vrijeme kneza Branimira.⁴⁸ Mišljenja sam da je i crkveni namještaj iz Blizne, koji je kompozicijskim rješenjima i izborom motiva, te kvalitetom izrade, blizak onome sa Stupova, moguće analogijom s tako datiranom cjelinom kronološki smjestiti u isti kontekst kraja 9. st. U vezi s tim nameće se i datacija crkvenog namještaja iz Mokrog Polja. Ako je kvalitetna skulptura poput namještaja sa Stupova ili iz Blizne poslužila kao uzor za izradu oltarne pregrade u Mokrom Polju, onda je vrijeme izrade predložka *terminus post quem*, pa se skulpturu iz Mokrog Polja može okvirno datirati u 9/10. st. ili do sredine 10. st.

Zaključak

Selo Blizna u trogirskom dijelu Dalmatinske zagore smješteno je u tipičnom krajoliku tog dijela Dalmacije. Geomorfološke i ekološke karakteristike te krševite regije oskudne vodom i izvan glavnih prometnih pravaca nisu nikada omogućivale osnivanje većih naseobina. Male i raštrkane ruralne zajednice nisu ostavile arheološkoj znanosti bogate arhitektonske komplekse i obilje vrijednih pokretnih nalaza. U tom kontekstu ostaci sakralnog objekta u Blizni, posvećenog Bogorodici, s raznim stilskim fazama i ulomci kvalitetnog predromaničkog crkvenog namještaja dragocjena su spomenička baština koja se doima poput rijetke oaze u pustinji, za razliku od lokaliteta u plodnim regijama poput Ravnih kotara, Kaštela, Cetinske krajine i sl.

Izvorno srednjovjekovno ime sela je Blizoj ili Blizaj, o čemu postoji više potvrda u pisanim izvorima. Selo ulazi u sklop trogirskog distrikta u 13. st. darovnicama ugarsko-hrvatskih Arpadovića, a u 14. st. za nje ga se otimlju trogirski i šibenski komuna. Pojedini autori vežu uz Bliznu i mjesto posljednje, tragične bitke bana Mladina II. Šubića. Toponim Blizna rijedak je na južnoslavenskom području, ali je raširen u njegovom zapadnom dijelu od Crne Gore na jugu do panonskog područja na sjeveru. Pisana građa svjedoči da se ojkonom razvio iz hidronima. Demografski vakuum izazvan tursko-mletačkim ratovima u 16. i 17. st. uvjetovao je i promjenu imena sela. Dolaskom novog stanovništva iz Bosne u 17. st. srednjovjekovni Blizoj postaje Blizna.

Predromanička skulptura iz Blizne usamljeni je nalaz te kategorije arheoloških spomenika u Dalmatinskoj zagori. Svojom kvalitetom i zrelim kompozicijskim rješenjima još više ističe značaj pripadajuće crkve i ulogu nepoznatog donatora. Raspoložive analogije, posebice u srednjoj Dalmaciji, omogućile su da se crkveni namještaj iz Blizne datira u podmaklo 9. st., u vrijeme kneza Branimira. Izbor motiva i struktura kompozicija veže tu skulpturu uz djelatnost kamenoklesarskih radionica splitsko-trogirskog predromaničkog kruga, koje izrađuju crkveni namještaj za potrebe brojnih sakralnih objekata na srednjo-dalmatinskom

⁴⁸ I. Petricioli, *Oko datiranja umjetničkih spomenika ranoga srednjeg vijeka*, Gunjačin zbornik, Zagreb 1980, 114—15; I d., *Prilog diskusiji o starohrvatskim crkvama s oblim kontraforima*, Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, *Izdanja HAD-a*, 8, Split 1984, 224—25.

dijelu teritorije ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine. Izvorišta motiva i kompozicija sa skulpture iz Blizne prisutna su još na mozaicima iz kasne antike. Analogije u bizantskim gradovima teme Dalmacije, Splitu i Trogiru, uključujući i epigrafske, upućuju više na Trogir kao središte još pobliže nedefinirane radionice kojoj se može pripisati skulptura iz Blizne. Rustična imitacija sheme arhitrava iz Blizne otkrivena u Mokrom Polju upućuje na nevješte lokalne majstore koji oponašaju gotove uzore, što se može utvrditi i u gradskoj sredini poput Trogira.

Analiza sakralne arhitekture i skulpture iz Blizne pružila je prvo čvršće uporište na gotovo praznoj arheološkoj, srednjovjekovnoj karti Dalmatinske zagore, posebice njezina trogirskog dijela, koji je — ponajviše iz tih razloga — u dugoročnom planu rekognosciranja Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

Zusammenfassung

DIE MITTELALTERLICHEN DENKMÄLER VON VILLAE DE BLISOY

Das Dorf Blizna ist Teil der Karstregion von Dalmatinska Zagora, einer wasserarmen Gegend mit bescheidenem agrarischen Potenzial. Daring liegt der Grund, daß es hier keine größeren antiken Zentren oder mittelalterlichen Siedlungen gegeben hat, und damit auch keine qualitätvollen Kunstdenkmäler oder Bauten. Deshalb ist das ganze Gebiet in archäologischer Hinsicht fast intakt und unerforscht. Umso wichtiger sind die Zufallsfunde vorromanischer Skulptur und eines sakralen Objektes in Blizna, im Hinterland von Trogir, die der Anlaß für systematische Rekognoszierungen und Forschungsarbeiten nicht nur in Blizna, sondern in der ganzen Dalmatinska Zagora waren.

Die Fragmente der vorromanischen Kircheneinrichtung aus Blizna, als erster Fund dieser Art in Dalmatinska Zagora, sind nicht nur als neuer Punkt auf der archäologischen Karte dieser Kategorie von Wichtigkeit, sondern weisen auch im Rahmen der Region selbst auf die Bedeutung und Rolle der Kirche hin, der sie angehört haben, sowie auf diejenige des unbekanntenen Stifters.

Die stilistisch-typologische Analyse der erhaltenen Fragmente einer Altarschranke ergab enge Analogien mit Mitteldalmatien, d.h. mit einer Zone in der vorromanische Werkstätten von Split und Trogir ihre Tätigkeit entfalteten. Die Analogien mit der gleichartigen Skulptur von Split und Trogir, sowie mit derjenigen aus Stupovi in Biskupija bei Knin, und Crkvina in Mokro Polje, ermöglichen bestimmte Schlußfolgerungen und Voraussetzungen, die unsere bisherigen Erkenntnisse über die vorromanische Skulptur Mitteldalmatiens ergänzen. Der Vergleich mit der Kircheneinrichtung von Stupovi in Biskupija ergab die chronologische Basis auch für die Skulptur aus Blizna, und zwar die zweite Hälfte des IX. Jhs., genauer gesagt die Zeit des Fürsten Branimir. Epigraphische Übereinstimmungen und gleichartige Kompositionslösungen weisen darauf hin, daß die byzantinische Stadt Trogir der Sitz einer Werkstatt gewesen ist, die für die Kirche in Blizna gearbeitet hat.

Es ist bis jetzt nicht gelungen, die Werkstatt selbst, ihr Werk, das Motivrepertoire und ihre Kompositionen genauer zu bestimmen. Das Kompositionsschema des Architravs der Altarschranke aus Blizna wurde in rustifizierter Weise an dem Archi-

trav aus Mokro Polje imitiert, was uns ermöglicht, die Kircheneinrichtung von Mokro Polje als ungeschickte Imitation von Vorbildern seitens der lokalen Meister zu erkennen. Daraus ergibt sich die systematische archäologische Erforschung der Fundstelle Blizna als aktuelle Aufgabe unserer mittelalterlichen Archäologie, um auf diese Weise die auffallende Leere an dieser Stelle der archäologischen Karte von Kroatien im frühen Mittelalter zu beseitigen.

1

2

3

4

5

1

2

